

A társadalomtudományi kutatások néhány etikai vonatkozása*

Zsuzsa kikoszarzott

Egy világhírű magyar származású amerikai nyelvész, akihez már évtizedes barátság fűzött, és akivel tőlünk telhetően segítettük is egymás kutatásait Amerikában, illetve Magyarországon, Gál Zsuzsa (Susan Gal) engem 1995-ben váratlanul kikoszarzott. Zsuzsát a burgenlandi Felsőőrben végzett kutatásai tették világhírűvé, 1979-ben megjelent *Language Shift* című könyve máig a nyelvcsere klasszikus leírásának számít, amit minden valamire való nyelvészetbe bevezető tankönyvben idéznek azóta is. Történt, hogy épp annak a kutatásnak a megszervezésével foglalatostkodtam, aminek eredményeit *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című könyvsorozatban közöljük (eddig Csernicskó 1998, Göncz 1999 és Lanstyák 2000 jelentek meg), s kézenfekvőnek tartottam, hogy Felsőőrben folytassunk egy utóvizsgálatot, nézzük meg, mi változott Gál 1974-es terepvizsgálata után 20 évvel, miben váltak be jóslatai s miben nem, úgy folytatódott/alakult-e a felsőöri nyelvcsere, ahogy ő megjósolta. Megkértem hát Zsuzsát, adja meg néhány 1974-es adatközlője nevét s lakcímét, hadd keressük fel őket 20 év után.

Zsuzsa kerek perec elutasította kérésemet, mondhatni kikoszarzott, ami engem nagyon meglepett. Arra hivatkozott, hogy az adatközlőinek tett ígérete meg az amerikai kutatási etikai szabályok kérésem teljesítését lehetetlenné teszik. Én úgy gondoltam, hogy bőven vagyok már Gál Zsuzsával olyan jóban, hogy erre a kicsinységre nyugodtan megkérhetem, s ő nyilván segít is nekem, talán még fantáziát is lát majd az utóvizsgálatban. 1995-ben már jelentős amerikai tapasztalataim voltak, két részletben már több mint négy évet töltöttem tanárként s kutatóként az USA-ban, de Gál Zsuzsa elutasítása abszolút váratlanul ért. Nem ismertem azokat a Kelet-Európában hihetetlen, Nyugat-Európában is furcsa kutatás-etikai szabályokat, amelyek a Berkeleyben nyelvészeti antropológiából doktorált és már a University of Chicago-n professzor Gál Zsuzsát kötötték. Kikoszarásom részletes okait már nem kérdeztem meg Zsuzsától, de nyilván az lehetett a helyzet, hogy ő megígérte minden adatközlőjének a teljes titoktartást, hogy személyazonosságukat soha senkinek nem fejei fel, s ez rám is vonatkozott, mint mindenki másra is.

* Elhangzott a „Magyar Tudományosság Külföldön” MTA Elnöki Bizottság szlovákiai kihelyezett ülésén Révkomáromban, 2004. június 8-án, Az EU és a magyar tudományosság című konferencián.

Éva büszke adatközlői

Gál Zsuzsáéval ellentétes Darvas Éva története, aki szintén az USA-ban élő magyar antropológus, s akinek a Michigan államban élő magyarokról szóló könyvében, az Allen Park-i református templomban szerdánként csigatészta gyúró asszonyokról szóló leírásában a következőt lehet olvasni: „Az antropológiában bevett gyakorlattól eltérően nem álneveket használok, hanem a résztvevők valódi neveit közlöm. Ezek az asszonyok nagyon büszkék arra, hogy részt vesznek a csigakészítésben, ezt életük részének, némelyek pedig életük értelmének tekintik. Néhány asszony a csigakészítést élete egyetlen fontos tevékenységének tartja, olyasminek, aminek mindig nagy várakozással tekint elébe”¹ (Huseby-Darvas 2003:91, saját fordításom K. M.). S valóban, a leírásból megtudjuk, hogy a fényképen is látható asszonyok egyikét Mrs. Juliska Birónak hívják, a másikat Mariska Leleszinek, és így tovább (Huseby-Darvas 2003:39–41).

Kinek van igaza – kérdezhetné az ámuló somorjai, pesti vagy csíkszeredai magyar társadalomkutató – Gálnak vagy Darvasnak? Azt hiszem, mindkettőjüknek, de mindkettőnek másképp. A normális Duna-medencei ésszel felfoghatatlanul merev USA-beli kutatásetikai szabályokat a legtöbb amerikai kutató saját legjobban felfogott érdekében betartja: ha például egy egyetemen egy gyógyszerkutató megsérti a föderális kutatásetikai szabályokat, akkor az egyetem minden más kutatóját (beleértve az esztétákat, zenetörténészeket és atomfizikusokat) kizárhatja a föderális kutatási támogatásokból (Milroy–Gordon 2003:79). Gál Zsuzsának tehát a maga amerikai szempontjából abszolút igaza volt. De igaza volt Darvas Évának is, holott – a csigatészta gyúró asszonyok esetében – homlokegyenest ellenkező utat választott, mint Gál Zsuzsa. Pontosabban: Darvas sem sértett szabályt. Az Amerikai Nyelvtudományi Társaság 1992. évi, az emberekkel kapcsolatos kutatásokról szóló etikai útmutatója ugyanis többek közt ezt mondja: „Bizonyos szempontból a nyelvészeti kutatások eltérnek a természettudományi és társadalomtudományi kutatások jelentős részétől. A nyelvi jelenségek felfedezése közben a kutató sok olyan kérdést tesz fel, amelyeket az adatközlő vár, előre feltételez. Ezek a kérdések ritkán zavaróak vagy sértőek. Továbbá, a sikeres kutatás azon is múlhat, hogy a nyelvész megtanulja-e s megfigyeli-e azokat az udvariassági és barátsággal kapcsolatos normákat, amelyek betartását adatközlői elvárják. Az adatközlők gyakran büszkék nyelvtudásukra s meg is kívánják, hogy a kutatáshoz való hozzájárulásuk okán nevük ismertté váljon. Nevük elhallgatása számukra nemkívánatos lenne. Az amerikai indiánok néha jogosan kritizálják a korábbi nyelvészeti kutatókat azért, mert elhallgatták az indiánok hozzájárulását nyelveik leírásához. Egy nyelv beszélői iránti méltányos magatartás nagyrészt a beszélők szempontjainak megértésén múlik, s ami az egyik helyzetben helyénvaló, a másikban nem feltétlenül az”² (<http://www.lsadc.org>, saját fordításom K. M.)

Miért lenne jó titkos hangfelvételeket készíteni?

A kézikönyvek (pl. Babbie 1998:526–547 és Milroy–Gordon 2003:79–87) általában egyetértenek abban, hogy a kutatásban való részvételnek *önkéntesnek* kell lennie, a kutatóknak az adatközlőkre vonatkozó információkat *titkosan* kell kezelniük, és a résztvevőket nem szabad megtéveszteni, vagyis az adatközlőknek minden a kutatással kapcsolatos információt előre meg kell ismerniük, képesek kell legyenek

mérlegelni részvételük esetleges következményeit. Ez a *tájékozott beleegyezés* elve (angolul: informed consent). Az USA-ban az adatközlőkkel gyakran aláíratnak egy nyilatkozatot, amely:

- a) ismerteti a kutatás menetét és célját,
- b) felsorolja a részvételből fakadó esetleges kockázatokat,
- c) garantálja, hogy az adatközlő névtelen marad és a tőle nyert információkat titkosan kezelik,
- d) közli, hogy az adatközlő részvétele önkéntes, a kutató pedig garantálja, hogy az adatközlő bármikor megszakíthatja részvételét, és
- e) tartalmazza a kutatásvezető és a kutatási intézet/egyetem kutatási terveikért felelős bizottságának elérhetőségeit.

Nálunk ez még nincs így, de efelé haladunk mi is.

A nyelvész azonban legszívesebben megtévesztené adatközlőit, vagyis titkosan készítené videó- vagy magnetofon-felvételeket elemzés céljára, mivel tudja, hogy az emberek beszédét lényegesen befolyásolja az, hogy kivel s hol beszélgetnek éppen. Ha tudja valaki, hogy figyelik a beszédét, megpróbál megfelelni egy vélt társadalmi elvárásnak („helyesen” kezd beszélni), tehát nem úgy beszél, ahogy általában, normálisan szokott. Ha egy új ismerősöm megkérdi, hogy mi a foglalkozásom, s erre azt mondom: nyelvész vagyok, tízből nyolcan szabadkozni kezdenek, hogy sajnos ők nem beszélnek elég helyesen magyarul. Amikor az 1980-as évek második felében elkezdtem adatokat gyűjteni egy mondattani változáshoz, addig a pillanatig, amíg nem tartottam erről előadást az MTA Nyelvtudományi Intézetében, kollégáim spontán nyelvhasználatában előforduló példákat is gyűjthettem számosat. De mikor kiderült számukra, hogy vizsgálom a *természetesen, hogy esik az eső*-típusú szerkezeteket (ez a *természetes, hogy esik az eső* és a *természetesen esik az eső* „keveredése”, a nyelv művelők helytelenítik, de Magyarország lakóinak fele nyelvtanilag helyesnek ítéli), nyelvész kollégáim egyik napról a másikra kiiktatták beszédükből az ilyen mondatokat. A nyelvész azt a beszédet szeretné megfigyelni, rögzíteni és elemezni, amit akkor produkálnak az emberek, amikor nem figyelik őket. Ez a *megfigyelői paradoxon*, aminek feloldására számos trükköt dolgoztak ki a szociolingviszták (lásd pl. Labov 1988, Kontra 1991/1999).

Az embereket megtéveszteni nem etikus dolog, tehát titkos felvételeket készíteni sem az, tudományos célból sem. Hogy mi számít megtévesztésnek, s mi nem, azt persze nem lehet egyértelműen eldönteni, ezért a kutatásetikai szabályok nem mindenhol egyformák. Az amerikai William Labov azok közé tartozik, akik a titkos felvételek készítését határozottan ellenzik, ő azt sem tartja megengedhetőnek, hogy a kutató, ha titkos felvételt készít, utólag engedélyeztesse a felvétel kutatási célú felhasználását (az engedély megtagadása esetén viszont semmisítse meg a felvételt). Labovnak az a tanácsa mindenesetre megszíveleendő, hogy „nem szabad olyat tenni, amit aztán a nyilvánosság előtt nehéz lenne megmagyarázni” (1988:46).

A kisajátítás két fajtája: gyarmatosítás és plágium

Gyarmatosítás

A kelet-európai társadalomtudomány nyugati gyarmatosításáról tanulságos vita zajlott a *Replika* című folyóiratban Csepeli, Örkény, Scheppele (1996) cikkének megje-

lenését követően. A gyarmatosítás (etikátlan kisajátításnak is nevezhetném) azonban nemcsak Nyugat–Kelet viszonylatban működhet, hanem magyar–magyar viszonylatban is, amikor magyarországi kutatók és/vagy kutatásszervezők élnek vissza erőfölényükkel, s kényszerítenek rá határon túli magyar kutatókra olyasmit, amit ők maguktól nem tennének. Hunčík Péter a magyar–magyar kapcsolatokról többek közt ezt írta nemrég: „A kisebbségi körülmények között dolgozó értelmiségiek számára olyan intézményrendszerre van szükség, amelyben az adott munkafolyamatok, kutatások teljes egészében elvégezhetőek. Tehát szakítani kell azzal a gyakorlattal (támogatási rendszerrel), amely bedolgozóként foglalkoztatta a magyar szakértelmiség tagjait, vagyis úgy volt szervezve, hogy a kisebbségi kutatók csak részfeladatokat tudtak elvégezni, az anyag végső feldolgozása, a kutatás összegzése Budapesten történt” (Hunčík 2003:167). Hasonló véleményt fogalmazott meg Tóth Károly is, aki a következőt nyilatkozta erről: „azt mondja a partner /.../ hogy van egy Kárpát-medencei kutatás, és ti fogjátok csinálni a szlovákiai részét. Erre vonatkozólag megkapjátok a teljes kutatási anyagot, és azt csináltok vele, amit akartok, úgy dolgozátok föl, részt vehettek az összegzésben. Ezt teljesen korrekt viszonyoknak értékelik Budapesten. Számunkra azonban nem teljesen az. A következők miatt. A kutatásnak a koordinációja Budapesten történik. Általában egy Kárpát-medencei kutatás 5–6 partnert jelent, de főleg a budapesti partnernek a szándékait tükrözi. Következésképpen mi hiába kérdezzük le Szlovákiát, hiába kapjuk meg a szlovákiai adatokat, azt a kérdőívet nem mi állítottuk össze, nem a mi szándékainkat, nem a mi értekeinket, nem a mi kutatási céljainkat tükrözi. Következésképpen nagyon keveset tudunk belőle hasznosítani” (Bárdi–Papp 2003:262).

Ennek a Budapesttől való függőségnek, pontosabban a magyarországi tudományszervezőknek való kiszolgáltatottságnak néha olyan példáját is látni lehet, amikor X tudomány magyarországi művelője Y tudomány határon túli művelőire erőtelt rá egy kutatási programot, s teszi ezt úgy, hogy Y tudományhoz nem ért, s a hozzáértő kisebbségi tudósok ellenvéleményét ignorálja. Teheti, mert ő adja a pénzt...

Plágium

A plágium, vagyis amikor egy kutató egy másik kutató szellemi termékét eltulajdonítja, időnként előfordul, s általában le is lepleződik. De a plágium következményei nem mindenhol egyformák. Béctől keletre sokkal enyhébbek, mint onnan nyugatra. Tájainkon a plágiumot sokan olyan kínos ügynek tekintik, amit – ha már kiderült – jobb eltusolni, mintsem büntetni. Az ártatlan olvasó esetleg úgy véli, túlzásokra ragadtattam magam. Sajnos nem. Elmondok két történetet. Az első velem történt.

1990-ben a Magyar Tudományos Akadémián egy kandidátusi vita bíráló bizottságában ültem, s bemutattam, hogy a jelölt disszertációjának egy része plágium: más szerző már nyomtatásban megjelent szövegének szó szerinti átvétele, forrás megjelölése nélkül. A bizottság a disszertációt magas pontszámmal elfogadta, s én másnap levélben közöltem a Tudományos Minősítő Bizottság Nyelvészeti Szakbizottságával, hogy a jövőben nem fogok semmilyen felkérésüknek eleget tenni, nem fogok disszertációkat bírálni vagy opponálni. A magas szakbizottság igen meglepődött, maga elé idézett, jól kifaggatott, hogy mit is értek én plágiumon, elnöke megfenyegetett, hogy ha sokat akadékoskodok, megvonhatják kandidátusi fokozato-

mat.³ Több mint egyórás épületes „vita” után a bizottság a kandidátusi fokozatot a jelöltnek megadta. Értem én, hogy miért: ha nekem adnak igazat (vagyis ha elismerik, hogy egy tízsoros szöveg szó szerinti átvétele forrásmegjelölés nélkül plágium), az egyben annak is elismerése lett volna, hogy az egész kandidátusi eljárás (a diszsertáció benyújtásától kezdve az eredmény kihirdetéséig) alkalmatlan arra, amire való, a tudományos teljesítménynek az elismerésére, a saját kutatási eredményeknek a másoktól lopottaktól való megkülönböztetésére.

Ha valaki azt hinné, hogy ilyesmi csak a szocializmusban fordulhatott elő (vagy rögtön megszűnése után, amikor a lendület még továbbvitt régi rossz szokásokat), ki kell ábrándítanom. Előfordul ez mai is, Magyarországon biztosan. Én nem csodálkozom rajta, mert a politikai hatalom szerkezete megváltozott ugyan, de az emberek, mi, akik Magyarországon élünk, ugyanazok vagyunk. Nemrég, vagyis 2004 májusában, Budapesten az egyik minisztérium kihirdette a magyar nyelv felvirágoztatására (megmentésére?) létrehozott 100 millió forintos összköltségű pályázatainak eredményét. Tudósított erről az *Élet és Irodalom* is, a május 21-i számának 14. oldalán. A pályamunkák jellegűek voltak, s valakinek kiosztottak egy olyan megosztott első díjat is (egymillió-kétszázötvenezer forinttal egyetemben), aki nem tíz sort lopott egy már nyomtatásban megjelent könyvből, hanem többször tíz oldalt. Amikor a botrány elkezdett kipattanni, valaki azt javasolta a kárvallottnak, hogy a bonyodalmak elkerülése végett legjobban tennék, ha megosztanák egymás között az 1 250 000 forintot azzal, akinek ünnepélyesen kiosztották az első díjat. Értsük meg jól: a *bonyodalmak elkerülése végett*. Ennek az embernek a plágium bonyodalom, amit el kell kerülni. Ő úgy kerülné el, hogy fölbiztatja a kárvallottat, hogy lépjen be a korrupctak klubjába, félpénzért. Amit itt elmondtam, az Magyarországon ma elég természetes. Kérem a fiatalokat, értsék meg, próbálják megérteni, miről beszélek. Nem az én érdekem, hogy megértsenek, hanem az övék.

Társadalmi felelősségünkről

A társadalomtudományi kutatás tehát akkor etikus, ha a kutató nem okoz kárt azoknak, akiket vizsgál, s más kutatókat sem rövidít meg. Cameron és munkatársai (1992) megkülönböztetik az *etikus* kutatást a *pártfogó* kutatástól (angolul: advocacy research). Ez utóbbiban nemcsak az adatközlőket kutatják, hanem az adatközlőkért is folyik a tudományos munka. Az alapelv az, hogy a kutatás ne csak a kutatónak hajtson hasznot, hanem azoknak is, akiket kutatnak. William Labov egyike annak a számos nyelvésznek, akik sokat tettek adatközlőikért. 1982-ben megfogalmazott két fontos elvet:

„A tévedések korrigálásának elve

Ha egy tudósnak olyan széles körben elterjedt elképzelés vagy társadalmi gyakorlat jut tudomására, amelyeknek fontos következményeik vannak, s amelyek helytelenségét kutatásai kimutatták, kötelessége ezt a lehető legtöbb embernek tudomására hozni” (Labov 1982:172, saját fordításom K. M.).

„Az adósság elve

Aki nyelvi adatokat gyűjtött egy beszélőközösség tagjaitól, annak kötelessége azt a tudást, amelyre így tett szert, a közösség javára kamatoztatni, amikor annak erre szüksége van” (Labov 1982:173, saját fordításom K. M.)

A tévedések korrigálásának elve indította Lanstyák Istvánt (2003/2004) arra, hogy mérlegre tegyen 75 olyan idézetet, melyeket egy magyarországi nyelvvelő lap közölt, megállapítandó, hogy nyelvi műveltséget vagy babonákat terjesztenek-e. A 75 idézetben a „mozgalmi” (laikus) nyelvvelők, de a céhbéli nyelvészek is, babonákat terjesztenek, ami önmagában is visszás, de még elgondolkoztatóbb az a körülmény, hogy azt a lapot, amely babonáságokat terjeszt, tekintélyes tudományos és államigazgatási intézmények támogatják.

A tévedések korrigálásának elve motiválta azokat a magyarországi nyelvészeket is, akik *A gazdasági reklámok és üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről* szóló törvényjavaslatot kritizálták, még mielőtt az Országgyűlés azt megszavazta 2001. november 27-én. Ezt a törvényt ugyanis a politikusok és az őket segítő nyelvvelők egy tévhitre alapozták, nevezetesen arra, hogy meg lehet objektíven állapítani egy szóról, hogy a magyarban „meghonosodott idegen nyelvű kifejezés”-e vagy nem. Ha ugyanis az, a reklámokban s másutt nem kell magyarul is feltüntetni a szót (hisz már meghonosodott a magyarban), de ha nem az, fel kell tüntetni. Például a *shop*, amit minden MOL-kútnál is látunk, ha meghonosodott szónak minősül, maradhat, ha nem, akkor *bolt* nélkül büntetendő. A törvénytervezetet kritizáló nyelvészek emlékeztettek Bárczi Géza egyetemi tankönyvére, amiből mindenki tudhatja, aki olvasta, hogy: „A jövevényszavak és az idegen szavak között a határt nem lehet megvonni” (Bárczi 1958:45). Tehát tudományos objektivitással azt sem lehet megállapítani, hogy egy szó meghonosodott idegen eredetű kifejezés-e a magyarban. Következésképpen a magyar Országgyűlésben megszavazott s ma hatályos törvényt nem lehet objektíven alkalmazni, mivel annak kulcsfogalma arra, amire szánták, alkalmatlan. A törvénytervezetet kritizáló nyelvészek erre hívták fel a Magyar Narancs, a Népszabadság és a Heti Világgazdaság olvasóinak figyelmét (lásd Nádasdy 2001, Daniss 2001 és Kis 2001). A törvény körül bábáskodó nyelvvelők pedig vagy elfelejtették már a Bárczi tankönyvből is bő négy évtizede tudható alaptételt, vagy elhallgatták azt. Az előbbi esetben etikai felelősségük kisebb, mint az utóbbiban, de akkor sem elhanyagolható. Ez a törvény ugyanis nem korrigál egy széles körben elterjedt téveszmét, hanem megerősíti azt, s teret nyit a teljesen önkényes alkalmazásoknak és büntetéseknek. Társadalmilag káros ez a törvény. Azok a nyelvtudósok, akik ellenezték, a tudományos ismeretekre apelláltak, a tévedések korrigálásának elvét alkalmazva. Azok a nyelvvelők, akik pártolták a törvényt, a laikusok tévhiteire építettek – sikerrel. Nem szükség-szerű, hogy a jövőben is sikeresek legyenek.

Jegyzetek

1. “Contrary to the usual anthropological practice of giving pseudonyms, I am using the actual names of the participants here. The individuals are very proud of the fact that they are active in these noodle making sessions and they consider it a part of their very being, for some even their reason for being. Indeed, some of the women consider this social activity as the one important activity they do, and certainly the most eagerly anticipated one.”
2. “Certain considerations may make the study of a language different from much research in the sciences and social sciences. One asks many questions in discovering the featu-

res of the language, of a kind the collaborator learns to expect and even anticipate. They are seldom of a sort that can be disturbing or injurious. Moreover, fruitful work may depend upon the linguist learning and observing the norms of politeness and friendship expected by those with whom he or she is talking. Those who participate in such a work often do so with pride in their command of their language and may wish to be known for their contribution. Not to disclose their names would do them a disservice. Native Americans sometimes justly criticize earlier work with their language for not having adequately proclaimed the contributions of the Native Americans themselves. Fairness to speakers of a language is very much a matter of understanding their viewpoint, and what is appropriate in one situation may not be in another.”

3. Az lett volna a nagy tisztesség: én lettem volna az egyetlen magyar nyelvész, akitől visszavonták kandidátusi fokozatát.

Irodalom

- Babbie Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó, 1998.
- Bárczi Géza: *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó, 1958.
- Bárdi Nándor–Papp Z. Attila: „... továbbra is elsősorban szakszerkesztő vagyok” Beszélgetés Tóth Károllyal, a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet vezetőjével. *Regio*, 2003/3. 246–265. p.
- Cameron, D.–Frazer, E.–Harvey, P.–Rampton, M. B. H.–Richardson, K.: *Researching Language: Issues of Power and Method*. London, Routledge, 1992.
- Csepeli, György–Örkény, Antal–Scheppele, K. L.: Acquired Immune Deficiency Syndrome in Social Science in Eastern Europe. The Colonization of East European Social Science. *Rep-lika*, Special issue, 1996, 111–123. p.
- Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998.
- Daniss Győző: Kétfrontos nyelvédelem. Az Országgyűlés fog dönteni a T/4899. számú törvényjavaslatról. *Népszabadság*, 2001. október 6., 26–27. p.
- Édes anyanyelvünk pályázat – eredményhirdetés. *Élet és Irodalom*, 2004. május 21., 14. p.
- Gal, Susan: *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York, Academic Press, 1979.
- Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék, Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 1999.
- Hunčík Péter: Etnikai immundeficit szindróma. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2003/1, 159–170. p.
- Huseby-Darvas, Éva V.: *Hungarians in Michigan*. East Lansing, Michigan State University Press, 2003.
- Kis Tamás: Kinek kell nyelvtörvény? *Heti Világgazdaság*, 2001. november 17., 61. p.
- Kontra Miklós: A terepmunkás dilemmái. In.: *Közérdekű nyelvészet*. Budapest, Osiris Kiadó, 1991/1999, 132–142. p.
- Labov, William: Objectivity and commitment in linguistic science: The case of the Black English trial in Ann Arbor. *Language in Society*, 11., 1982, 165–201. p.
- Labov, William: „A nyelvi változás és változatok”: Egy kutatási program terepmunka-módszerei. *Szociológiai Figyelő* 1988/4, 22–48. p.
- Janstýák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 2000.
- Janstýák István: Helyi „értékes” nyelvváltozatok, „tisztos” idegen szavak, „visszás” jelentések, „agresszív” rövidítések, „kevercs” nyelv és társaik. Válogatás a nyelvvelőli csacs-

kaságok gazdag tárházából, I–II. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2003/4, 69–98. p., 2004/1, 51–76. p.

Milroy, Lesley–Gordon, Matthew: *Sociolinguistics: Method and Interpretation*. Oxford, Blackwell, 2003.

Nádasdy Ádám: Rechtsre perdül. Gondolatok a reklámyelv-törvény tervezetéről. *Magyar Narancs*, 2001. szeptember 27., 42–43. p.